

דו"ח פעולות לשנת תשנ"ב: מרכז זלמן שזר והחברה ההיסטורית הישראלית

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ב' (תשנ"ב), pp. 479-500

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036241>

Accessed: 04/12/2011 08:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

דו"ח פעולות לשנת תשנ"ב

מרכז זלמן שזר

1. האזכרה השנתית לשניאור זלמן שזר

ביום ראשון, ה' בחשוון תשנ"ג (1.11.1992), נערכה האזכרה השנתית לשניאור זלמן שזר, נשיאה השלישי של מדינת ישראל, במלאת שמונה-עשרה שנה לפטירתו. הטקס נערך במכון ון-ליר בירושלים. פרופ' יוסף קפלן, חבר הנהלת מרכז זלמן שזר ויו"ר החברה ההיסטורית הישראלית, ניהל את הטקס. את ההרצאה המרכזית נשא פרופ' מרדכי ברויאר, חתן פרס שזר לשנת תשנ"ב, על ספרו: 'עדה ודיוקנה: אורתודוקסיה יהודית ברייך הגרמני 1871–1918'.

2. פרס שזר לחקר תולדות עם ישראל

במסגרת האזכרה השנתית לשניאור זלמן שזר מעניק מרכז זלמן שזר פרס על חיבור (ספר או כתב-יד) בתולדות עם ישראל. את תקנון הפרס ניתן לקבל במשרדי מרכז זלמן שזר.

פרס שזר לשנת תשנ"ב

ועדת השופטים: פרופ' יוסף הקר (יו"ר)

פרופ' זאב צחור

ד"ר משה רוסמן

מר צבי יקותיאל

נימוקי ועדת השופטים להענקת פרס שזר לשנת תשנ"ב

ועדת פרס שזר לחקר תולדות ישראל לשנת תשנ"ב החליטה פה אחד להעניק את הפרס לפרופ' מרדכי ברויאר, על ספרו:

עדה ודיוקנה: אורתודוקסיה יהודית ברייך הגרמני 1871–1918,
מרכז זלמן שזר, ירושלים תשנ"א

ספרו המקיף והיסודי של פרופ' ברויאר מוקדש לנושא שחוקרי תולדות ישראל בארץ ובעולם מיעטו לעסוק בו – חקר האורתודוקסיה היהודית. למרות מצב המחקר והעדרם של מחקרים בסיסיים על האורתודוקסיה היהודית בכלל ועל זו הגרמנית בפרט, השכיל המחבר לפרוש תמונה רחבת יריעה ומפורטת, תוך עיון מעמיק בסוגיות מחקרו. הספר מיוסד על מגוון עשיר של מקורות ראשוניים: מקורות ארכיוניים מגוונים, עיתונות, חומר ספרותי – עיוני והלכתי – ואף ראיונות עם אישים, והוא כתוב מתוך בקיאות רבה ברקע הגרמני הכללי, ברקע היהודי ובספרות המחקר של תחומים אלה.

המחבר עומד בפירוט על מסגרותיה החברתיות והדתיות של האורתודוקסיה הגרמנית, מבחין בקבוצות משנה בתוכה, ובוחן את יחסיה עם קבוצות יהודים

הדס פז, נציגת התלמידים הזוכים בפרסים על עבודות גמר מצטיינות בתולדות עם ישראל, מודה בשם מקבלי הפרס, ניבמבר 1992. (ברקע – חבר השופטים)

אחרות בגרמניה ומחוצה לה ועם החברה הגרמנית. דיונים מעמיקים מוקדשים לסוגיות של תרבות ואידיאולוגיה. נבדקת השפעתה של התרבות האירופית על יהודים אלה, נבחנת הסתגלותם התרבותית ונדון יחסם אל הספרות, אל המוסיקה ואל המדע של תקופתם. בד בבד מנתח המחבר את גישתם למדעי היהדות ומתאר ומאפיין את יצירתם הספרותית והדתית בתחומי המחשבה, הפירוש והדרשה, ההלכה וההיסטוריוגרפיה.

ערך לעצמו קובע הפרק על הכלכלה והחברה. בפרק זה משכיל פרופ' ברויאר לעמוד על שורשי כוחה ועוצמתה של חברה זו מבחינה כלכלית. האורתודוקסיה הגרמנית הצליחה לבנות קהילה למופת, בעלת מוסדות דתיים וחינוכיים מפותחים. המחבר חשף זיקה כלכלית בין אישי חברה זו לתעשיית הברזל. רבים מן העוסקים בענף זה היו אורתודוקסים ומהם שהיו עתירי ממון. ממון זה אפשר קיום קהילתי ומימון מוסדות קהילתיים וחינוכיים ברמה גבוהה.

פרקים מיוחדים מוקדשים ליחסה של האורתודוקסיה לעם הגרמני ולמדינה הגרמנית, לאנטישמיות, לבחינתה של האידיאולוגיה האורתודוקסית, ובפרט לשיטת 'תורה עם דרך ארץ'. המחבר השכיל לתאר וללבן לא רק את הסוגיות הנוגעות לתקופת דיונו אלא עמד גם על משמעותה של התופעה לעתיד לבוא ועל השפעתה על החברה היהודית לאחר מלחמת העולם הראשונה.

ייחודו של מחקר זה הוא בראש וראשונה בשילוב מושכל של גישה היסטורית עם גישה סוציולוגית ובשימוש ובניצול לא שגרתי של מגוון רחב של מקורות. בכל פרקי הספר, הבנוי על בסיס תימטי ולא ברצף כרונולוגי, שלובים חידושים רבים והבחנות ובירורים מעמיקים. הספר כתוב כתיבה רהוטה ובהירה, והוא מעלה תמונה בהירה של קהילה אורתודוקסית, שעל אף שמרנותה היתה בה פתיחות רעיונית ותרבותית והיא הראתה כושר הסתגלות לא מבוטל ושימשה דגם לחיקוי ולהשפעה בחברה היהודית בגולה ובארץ ישראל.

ספר זה הינו בלא ספק ספר יסוד לא רק להכרת האורתודוקסיה הגרמנית, כי אם גם להכרת האורתודוקסיה היהודית בכללותה, ותורם תרומה נכבדה להכרת ההיסטוריה הגרמנית. החיבור ישמש מופת למחקרים אחרים, שיבקשו לשלב ניתוח רעיוני של זרמים דתיים ואידאיים עם תיאור מציאות חברתית וכלכלית. על כל אלה אנו מעניקים לפרופ' מרדכי ברויאר את פרס שזר לחקר תולדות ישראל לשנת תשנ"ב.

ועל זה באנו על החתום

פרופ' יוסף הקר (יו"ר), פרופ' זאב צחור
ד"ר משה רוסמן, מר צבי יקותיאל

מרדכי ברויאר

היסטוריה ללא משוא פנים

דברים במעמד הענקת פרס שזר לחקר תולדות ישראל תשנ"ב

במבוא לספרי הבאתי את משפטו של ארנסט רנאן: 'היסטוריה של דת יכול לכתוב רק מי שהיה בעל אמונה דתית ואינו עוד כזה, כי אם לא היה בעל אמונה דתית, לא יבין את נושא כתיבתו, ואם לא חדל להיות בעל אמונה דתית, לא יוכל לכתוב עליה בלא משוא פנים'. בשעת הכתיבה הייתי מודע למשפט הזה, אך לא חדלתי מלכתוב, אף על פי שבעיני מיודעי אני נחשב כבעל אמונה דתית. סבור הייתי שסכנת הכתיבה המגמתית אינה רובצת עלי יותר מעל היסטוריון הידוע כבעל עמדה קפיטליסטית והיוצא לכתוב ספר על המשטר הכלכלי בארצות הברית. אכן מכלל חשש לא יצאתי, שכן לפתחי רבצה חטאת הגישה הבלתי-היסטורית לתולדותינו, שהיא סבל ירושתם של סופרים רבים הכותבים על עבר עמנו מתוך הזדהות אישית עם מסורת התורה והאמונה.

תופעה זו כשלעצמה אינה מוזרה. לימוד התורה, שהוא כה מרכזי בחיי הרוח של מקיימי המסורת שבינינו, הוא מעיקרו א-היסטורי. הוא מקיף תכנים ספרותיים המשתרעים לאורך עשרות רבות של דורות, שראשיתם בעבר הרחוק ביותר של תולדות עמנו. המימד ההיסטורי כמעט שאינו קיים בשעת הלימוד, ומעשים ואישים שמפרידים ביניהם מרחקים היסטוריים עצומים נידונים לרוב כאילו בני דור אחד הם. יתרה מזו, רבים מבין שומרי דת ישראל רואים בכל גופי אוצר התורה שבכתב ושבעל פה תורה אחת, שכולה מרועה אחד ניתנה ואין בה מוקדם ומאוחר, ויש בה התפתחות היסטורית רק בדרכי יישומה, במציאות החיים המשתנה במידה זו או אחרת מדור לדור. עמדה עקרונית זו מרחיקה את האדם מן הגישה ההיסטורית, התובעת להשקיע מאמצים רבים בגילוי קווי התפתחות, צמיחה וקמילה. ולא עוד אלא שרבים מן המצדדים בעמדה עקרונית זו ירחיקו את המימד ההיסטורי מתחום לימוד התורה ככל שיעלה בידם. הסבריו ההיסטוריים של הרמב"ם לטעמיהן של כמה וכמה מצוות חיזקו לא מעט את הפולמוס שהתלקח מסביב למקצת חיבוריו. העיסוק בהיסטוריה, כשהוא מסויג ממגמת ההוראה הדתית, נחשב כמסוכן לאמונה וליראת שמיים. תולדות המאה העשרים, על המלחמות ושפיכות הדמים האיומה שהתרחשו בה, ערערו את האמונה של האדם המודרני שהקידמה וההשכלה יעמידו את האנושות על יסודות של ערכי הטוב והישר. לעומת זאת הן העמידו אותו לפני השאלה: 'היכן אלוהי ההיסטוריה?' בדורנו, מוראות השואה שחווינו הן אתגר קשה יותר לאמונה הדתית מאשר תורות פסיקליות וביולוגיות ידועות על בריאת העולם והאדם. הרצון להימלט מסכנות החילון והכפירה שבדיון ההיסטורי האקדמי מוליד

ספרות ועיתונות שלגביהן ההיסטוריה היא כעין מה שג'ורג' אורוול העיד בשעתו על ברית המועצות, ששם ההיסטוריה לא היתה דבר שלומדים אותו אלא שיוצרים אותו. כיצד? אישים ומעשים של העבר מתוארים באופן שיענה על צורכי ההווה. הכותב מפליג בהמצאות ובמעשים בדויים שלא היו ולא נבראו ונוהג צנזורה לגבי תעודות ומכתבים אותנטיים, שיש בהם דברים שאזנם של בני הדור אינה סובלתם. היסטוריוגרפיה מגמתית זו עוסקת בהיסטוריה של העבר רק למראית עין; מוקד עניינה הוא ההווה. לאמיתו של דבר אין היא מעוניינת כלל ועיקר במה שהיה, אלא במה שראוי להיות. שאיפתה היא להפיץ דעות, לעשות נפשות ולחנך, ודבר זה איננו פסול כשלעצמו, כמובן, אך אין בו משום מחקר היסטורי או כתיבה היסטורית. ההיסטוריון – עיקר תכליתו היא לדעת. וידיעה פירושה לדעת את האמת לאמיתה. עיקר שאיפתו של ההיסטוריון הראוי לשמו היא לגלות ולהציג לעיני קוראיו את האמת, את מה שהיה באמת. אין הוא בא רק לספק את סקרנותו שלו ואת זו של הציבור, ואין הוא יכול להיות בטוח שאכן ישיג את האמת ולא יחטיאה, אולם שאיפתו היא בעלת ערכיות מוסרית, ולא זו בלבד, אלא היא בעלת ערכיות דתית, שכן אמרו חכמינו: 'חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת' (שבת נה ע"א). לגלות את האמת, ואף שהיא עשויה לסתור דעות ודימויים הרווחים בציבור, לגלות אותה ולא להסתיר או לטשטש אותה – זוהי הדרך הטובה ביותר להגיע אליה. אכן אהבת

פרופ' יוסף הקר, יו"ר חבר השופטים של פרס שזר לתולדות עם ישראל לשנת תשנ"ב, מעניק את הפרס לחוקר פרופ' מרדכי ברויאר, על ספרו 'עדה ודיוקנה' (מרכז זלמן שזר, ירושלים תשנ"א).

האמת ציינה את ההיסטוריוגרפיה היהודית מראשיתה. ההיסטוריוגרפיה המקראית היא מופת של החתירה לאמת ולביקורת עצמית, כולל ביקורת על גדולי האומה. רש"י, פרשנו הגדול, כותב במקום אחד, שבו חוקרת הגמרא עניין הקשור בכניסת בני ישראל לארץ ישראל, שלכאורה אין לו חשיבות להלכה שבזמן הזה: 'ודרוש וקבל שכר הוא, שצדיקין אנו לעמוד על האמת ואף על פי שכבר עבר' (חולין יז ע"א, ד"ה שהכניסו ישראל). ר' יאיר חיים בכרך, רב ופוסק אשכנזי חשוב במאה הי"ז, ציטט בתשובותיו בספר חות יאיר (סי' ט) את האימרה היוונית הידועה, שהיתה נפוצה מאוד בספרות העמים שבדורו: 'אהוב סוקראטס, אהוב אפלטון, אך האמת אהובה יותר'. הוא לא היה החכם היהודי הראשון שציטט אימרה זו, שמשמעותה היא שאין משוא פנים בחיפוש אחר האמת. ר' ישעיה קרליץ, בעל 'חזון איש', כתב (אמונה ובטחון, עמ' יא): 'דברי הימים וקורות עולם הם מאלפים הרבה את החכם בדרכו, ועל תולדות העבר ייסד אדני חכמתו. ואמנם בהיות האדם אוהב לחדש ולהרצות לפני קהל, נצברו הרבה שקרים בספרי התולדות, כי בן אדם אינו שונא את הכוזב בטבעו, ורבים אוהבים אותו ומשתעשעים בו שעשועי ידידות, ועל החכם לברר בספורי הסופרים לקבל את האמת ולזרות את הכוזבים'.

ובכן, בשעה שכתבתי על עדה יהודית שבעצמי גדלתי בתוכה ומתוכה, השתדלתי להיצמד אל עמוד האמת, ואם עלה בידי במידה ידועה להינצל מסכנת הנגיעה בדבר שארבה לי, הרי שאיפת האמת היא שעמדה לי. ואמנם אין ספק שדבר היותי קרוב – ביותר ממובן אחד – אל נושא חיבורי שימש לי מניע חשוב להתמודד עמו. אכן דומה שאין פגם בכך. חוקרים חשובים עסקו ועוסקים בנושאים היסטוריים מתוך מניעים אישיים וציבוריים, ואין דבר זה כשלעצמו עשוי בהכרח להטות אותם מנתיב האמת. מוטיבציה 'חיצונית' אינה פוסלת את מלאכת ההיסטוריון. לדוגמה: הרצון לאשש בתודעתנו ובתודעת העמים את דבר זכות עמנו על ארץ ישראל שימש תמריץ חזק לחקר תולדות היישוב בארץ ישראל, אך עובדה זו כשלעצמה לא שמה בהכרח מעצור על שאיפת האמת של החוקרים. הוא הדין לגבי חקר תולדות העדות בישראל, שצמח במידה רבה מתוך הרצון לחלץ עדה זו או אחרת מתוך קיפוחה או אלמוניותה.

ואחרון חביב: אהבת ישראל ואהבת התורה גם הן מניעים כשרים לכתיבת היסטוריה על דרך בקשת האמת. ההיסטוריון והוגה הדעות ההולנדי יאן הויזינחה כתב את ההגדרה החשובה: 'כתיבת היסטוריה היא חשבון הנפש של תרבות עם על עברו' (מצוטטת אצל י' רוטשילד, בקובץ: חברה והיסטוריה, הכינוס השנתי למחשבת היהדות, בעריכת י' כהן, ירושלים תש"ם, עמ' 300). אף אמונתו הדתית או העממית של היסטוריון בקיומו של מימד מטה-היסטורי (על-היסטורי) בתולדות עמנו אינה צריכה להשפיע בהכרח על כתיבתו כהיסטוריון אלא על הגותו כהיסטוריוסוף, כהוגה במשמעויות הפילוסופיות של ההיסטוריה. בתור שכזה כתב הפילוסוף הרוסי ברדיאיב: 'ההיסטוריה היא תוצאה של פעולת-גומלין עמוקה בין הנצח והזמן: היא התפרצותו התדירה של הנצח לתוך הזמן'.

תודה לידידי ולחבני ולאנשי מרכז זלמן שזר, שידידותם וחברותם לא מנעה אותם מלהעניק לי את הפרס.

3. משכן קבע

הנהלת מרכז זלמן שזר פועלת להשגת משכן קבע. חברי ההנהלה קיימו בשנה האחרונה פגישות עם גורמים ממלכתיים וציבוריים. בעקבות החלטת הממשלה, להקצות למרכז זלמן שזר מבנה למשכן קבע, כראוי למוסד הנושא את שם נשיא המדינה, מתנהל משא ומתן מתקדם עם מנהל מקרקעי ישראל ועם משרד ראש הממשלה, לקבלת שטח אדמה לבנייה בירושלים. אנו מקווים שהמגעים ישאו פרי ובעתיד הקרוב נעבור למבנה קבע, שהמרכז יוכל לקיים בו את פעילויותיו ואף להרחיבן כנדרש.

4. הכנס השנתי ה-16 להיסטוריה:

גילוי אמריקה – 500 שנה בפרספקטיבה היסטורית

ירושלים, כ"ז בסיון-א' בתמוז תשנ"ב (28.6.1992–2.7.1992)

השנה יוחד הכנס ליובל 500 שנה לגילוי אמריקה. בדיוני הכנס נעשה ניסיון להתמודד עם שאלות מרכזיות, כגון: מהו גילוי 'העולם החדש' ומהו דימויו האוטופי בעיני 'העולם

מר שלמה הלל, יו"ר הוועד המנהל של מרכז זלמן שזר, בשיחה עם מר צבי יקותיאל, מנהל המרכז, בפתחת הכנס השנתי.

הישן; מה היו דפוסי הכיבוש; מה בין הכובשים לבין עצמם (ספרדים, פורטוגזים, צרפתים, אנגלים, הולנדים), ומה היו אופיים ומטרותיהם הכלכליות, הפוליטיות והדתיות; מהו 'העולם החדש' באספקלריה של גורל הילידים, גורל התרבויות הגדולות הקדומות והמסחר בעבדים; מה בין אמריקה הצפונית לאמריקה הדרומית; וכל אלה – כיצד משתקפים ביצירה האמנותית – ספרות, קולנוע ומחול.

בכנס השתתפו כחמישים מרצים, מתוכם שבעה אשר הגיעו במיוחד מאירלנד, מארצות הברית וממקסיקו. הכנס הורכב בחלקו ממושבים כפולים מקבילים והוא נערך במכון ון-ליר. במסגרת הכנס הוצגו שתי תערוכות: האחת, אשר כללה ספרים ומיצגים ויזואליים, שהובאה מארצות הברית בסיוע ה־American Cultural Centers, והאחרת – שכללה ספרות אורתודוקסית ממרתפי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ספרים אשר הודפסו והופצו בידי מהגרים יהודים ממזרח אירופה.

5. סדנת ההיסטוריון

בשנת תשנ"ג התקיימו סדנאות ההיסטוריון בירושלים, בחיפה, בפתח-תקוה, בגבעתיים ובקרית-ביאליק.

למעט בירושלים, סדנת ההיסטוריון כללה שמונה-עשרה מפגשים, אשר עסקו בנושא מרכזי אחד. הנושא נבחן מבחינה כרונולוגית, רגיונלית ואינטר-דיסציפלינרית. בירושלים הוצגו מחקרים חדשים בנושאים שונים. התוכניות המלאות מפורטות בהמשך.

1. ירושלים:

ריכוזה – ג'ני אויזרט

מיקום – מכון ון-ליר; האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
הנושא – מחקרים חדשים

2. גבעתיים:

ריכוזה – נורית יזהר

מיקום – בית יד לבנים
הנושא – סמסטר א' – עימות וקליטה בעליות לארץ-ישראל
סמסטר ב' – יהדות ספרד עד לגירוש

3. חיפה:

ריכוזה – ד"ר צפרירה בן-ברק

מיקום – בית אבא חושי
הנושא – מיתוס והיסטוריה

4. פתח־תקוה:

ריכוזה – ג'ני אויזרט
 מיקום – מוזיאון האדם והסביבה
 הנושא – סמסטר א' – יהדות ספרד עד לגירוש
 סמסטר ב' – יהדות אשכנז וצרפת בימי הביניים

5. קרית־ביאליק:

ריכוזה – ג'ני אויזרט
 מיקום – בית ההסתדרות
 הנושא – יהדות ספרד עד לגירוש

פירוט התוכניות של סדנאות ההיסטוריון:

ירושלים

(א) 17.10.1991 – ערב זיכרון לפרופ' שמואל אטינגר ז"ל במלאת שלוש שנים לפטירתו
 מרצים – פרופ' ישראל גוטמן, פרופ' דוד ויטל
 יו"ר – ד"ר שמואל אלמוג

קהל המשתתפים, מהארץ ומחו"ל, בקונגרס הבינלאומי 'דור גירוש ספרד 1474-1516'.

- (ב) 13.11.1991 – מדוע הודפס ספר שבחי הבעש"ט בשנת תקע"ה?
מרצה – ד"ר משה רוסמן
משתתפים – פרופ' חנא שמרוק, פרופ' רחל אליאור, ד"ר אלחנן ריינר
פרופ' ישראל ברטל – יו"ר
(ג) 3.3.1992 – בין חילוניות לאוטופיה
בעקבות הופעת ספרו של פרופ' יהושע אריאלי: 'בין היסטוריה לפוליטיקה'
משתתפים – פרופ' מירי אליאב-פלדון, ד"ר דוד אוחנה, פרופ' מנחם ברינקר, ח"כ
לובה אליאב, פרופ' יהושע אריאלי
פרופ' נתן רוטנשטרייך – יו"ר
(ד) 23.3.1992 – A Jewish Search for Identity and the Origins of Arab Nationalism
מרצה – Prof. Benjamin Braude
יו"ר – Prof. Moshe Maoz
(ה) 6.4.1992 – 'שלא יעלו בחומה':
על רישומן הממשי של שלוש השבועות בתולדות ישראל
מרצה – פרופ' אביעזר רביצקי
משתתפים – פרופ' מרדכי ברויאר, פרופ' יוסף שלמון (יו"ר)
(ו) 14.5.1992 – בין ציונות לאנטישמיות
בעקבות הופעת ספרו של שמואל אלמוג 'לאומיות, ציונות, אנטישמיות'
משתתפים – ד"ר שמואל אלמוג, ד"ר דוד בנקיר, פרופ' יוסף גורני
פרופ' חדוה בן-ישראל – יו"ר
(ז) 24.6.1992 – ערב עיון ביום הזיכרון לפרופ' מנחם שטרן במלאת שלוש שנים למותו
משתתפים – פרופ' ישעיהו גפני, ד"ר אהוד נצר
פרופ' מאיר קיסטר – יו"ר

גבעתיים: עימות וקליטה בעליות לארץ ישראל

- (א) ד"ר יוסף אבנרי:
יחסו של היישוב הישן להתיישבות המתחדשת בשלהי המאה ה-19
(ב) פרופ' יהושע קניאל:
עימותים בין עולי העלייה הראשונה לעלייה השנייה
(ג) פרופ' נורית גוברין:
מחלום למציאות – הלב המפגש עם ארץ ישראל בראשית המאה בראי הספרות
(ד) ד"ר דן גלעדי:
קליטת עלייה עירונית, סיפורה של העלייה הרביעית
(ה) מר יואב רגב:
מאבקם של יהודי גרמניה לשמירה על זהותם בשנות ה-30

- (ו) פרופ' יצחק קשתי:
מפעל עליית הנוער: בעייתיות ועימות בקליטת ילדים ונוער
- (ז) ד"ר חנה יבלונקה:
מיתוס ומציאות בקליטת שארית הפליטה בתקופת מלחמת העצמאות
- (ח) ד"ר חנה הרצוג:
מדינה צעירה מול קליטת המונים בשנות ה-50
- (ט) גב' אורה דניו:
מאפיינים ולקחים של גלי העלייה מאתיופיה
- (י) מר אליהו הכהן:
העליות, השתקפותן והשפעתן בזמר העברי

- גבעתיים: יהדות ספרד עד לגירוש
- (א) פרופ' רון ברקאי:
ספרד – מפגש בן שלוש תרבויות
- (ב) ד"ר משה אורפלי:
הקהילה היהודית – חברה וחיי יום יום
- (ג) ד"ר לאה מקובצקי:
חצרנים וחצרנות
- (ד) גב' ציונה אביעז:
אמנות יהודית בספרד – אגדות פסח ובתי כנסת
- (ה) פרופ' רון ברקאי:
התפתחות המדע בספרד בימי הביניים – מאגיה, אסטרולוגיה, גניקולוגיה ומיילדות
- (ו) ד"ר טובה רוזן-מוקד:
שירי אהבה ויין
- (ז) סויר מודרך בבית התפוצות
- (ח) מר רם בן שלום:
הרקונקיסטה – היהודים בין נוצרים למוסלמים
- (ט) מר רם בן שלום:
גזירות קנ"א (1391), הפולמוס היהודי-הנוצרי ובעיית האנוסים
- (י) ד"ר רות למדן:
אנוסי פורטוגל ופרשת חרם אנקונה

חיפה: מיתוס והיסטוריה

- (א) פרופ' דוד גולן:
אלכסנדר הגדול – מציאות ומיתוס
- (ב) פרופ' ארנון סופר:
מיתוס וגיאוגרפיה

- (ג) פרופ' רון ברקאי:
מיתוסים והיסטוריוגרפיה בספרד
(ד) ד"ר טרי פנטון:
קריעת ים סוף – מיתוס ומציאות
(ה) פרופ' מרים ירדני:
המיתוס של פריס במאה הט"ז
(ו) ד"ר רוברט כהן:
ראשית הקהילה היהודית באמסטרדם
(ז) ד"ר אילן פפה:
מיתוס והיסטוריה במלחמת העצמאות
(ח) פרופ' חיים שצקר:
'עליית הנוער' – הסאגה והמציאות

פתח־תקוה: יהדות ספרד עד לגירוש

(א) פרופ' יוס־טוב עסיס:

ראשיתה של יהדות ספרד – אגדות ועובדות

פרופ' יוסף קפלן, יו"ר החברה ההיסטורית הישראלית, משוחח עם Prof. Eloy Benito Ruano, סגן נשיא איגוד ההיסטוריונים העולמי (CISH), ועם Prof. Jose Hinojosa Montalvo, במהלך הקונגרס הבינלאומי על דור גירוש ספרד.

- (ב) פרופ' יום־טוב עסיס:
צמיחתו של המרכז היהודי בספרד המוסלמית
- (ג) ד"ר חננאל מאק:
'תור הזהב' – המפגש היהודי־הערבי ותרבות יהדות ספרד
- (ד) מר מתי הוס:
שירת קודש ושירת חול
- (ה) ד"ר משה אורפלי:
החברה היהודית ותופעת החצרנות
- (ו) סיוור מודרך בבית התפוצות והרצאה של ד"ר אבנר בהט
- (ז) פרופ' יום־טוב עסיס:
הרקונקיסטה – היהודים בין הסהר לצלב
- (ח) מר פנחס ביבלניק:
חברה, כלכלה וחיי יום יום
- (ט) מר פנחס ביבלניק:
בעיית האנוסים והאינקוויזיציה
- (י) פרופ' יום־טוב עסיס:
גירוש יהודי ספרד והפזורה הספרדית

- פתח־תקוה: יהדות אשכנז וצרפת בימי הביניים
- (א) ד"ר ישראל יובל:
הרצאת פתיחה – ייחודה של יהדות אשכנז וצרפת בימי הביניים
- (ב) מר רוני ויינשטיין:
משימוש בפריבילגיות ועד ל'עבדי אוצר הקיסר' – המעמד המשפטי והמדיני של היהודים
- (ג) ד"ר בת־שבע אלברט:
בעיית היחסים בין יהודים לנוצרים בימי הביניים הקדומים
- (ד) ד"ר ישראל יובל:
פרעות, מגיפה וגירושים: שברה של יהדות אשכנז
- (ה) ד"ר בת־שבע אלברט:
מסעי הצלב – נקודת מפנה ביחסים בין יהודים לנוצרים?
- (ו) ד"ר בת־שבע אלברט:
הגירוש מאנגליה ומצרפת
- (ז) רם בן שלום:
חיי הרוח והיצירה התרבותית
- (ח) מר רוני ויינשטיין:
חיי הקהילה באשכנז בתוך ונגד העיר הנוצרית

(ט) מר רוני ויינשטיין:

חיי משפחה וחינוך

(י) ד"ר גרשון בקון:

ההגירה למזרח אירופה

קרית ביאליק: יהדות ספרד עד לגירוש

(א) ד"ר מוריס קריגל:

ספרד – מפגש בין שלוש תרבויות

(ב) ד"ר מוריס קריגל:

צמיחתו של המרכז היהודי בספרד – הקהילה ומוסד החצרנות

(ג) ד"ר מנחם קלנר:

ההגות היהודית הפילוסופית

(ד) ד"ר שמחה גולדין:

ויכוח ברצלונה והעימות היהודי-נוצרי

(ה) ד"ר מוריס קריגל:

משמד לגירוש – גזירות קנ"א (1391), האנוסים והאינקוויזיציה

ראש הממשלה לשעבר מר יצחק שמיר, פרופ' יצחק טברסקי, ראש עיריית ירושלים מר טדי קולק, ושר החינוך והתרבות לשעבר מר זבולון המר, בפתחת הקונגרס הבינלאומי: 'דור גירוש ספרד 1474-1516'.

- (ו) ד"ר מרדכי פכטר:
תקופת הזוהר של היצירה הקבלית
- (ז) גב' אירית אלדר:
המפגש בין האסלאם ליהדות בספרד בראי האמנות
- (ח) ד"ר מוריס קריגל:
הגירוש – תהליכים, מניעים ואופני הגירוש
- (ט) ד"ר שולמית בירגר:
שירת הקודש ושירת החול בספרד
- (י) ד"ר שמחה גולדין:
היצירה של הפזורה היהודית-הספרדית לאחר הגירוש

6. כנס מורים: הפזורה היהודית לאחר גירוש היהודים מספרד

בימים ו'–ח' בתמוז תשנ"ב (7-9.7.1992) התקיים בירושלים כנס מורים בעקבות 500 שנה לגירוש היהודים מספרד. הכנס התקיים בשיתוף עם מנהל חברה ונוער במשרד החינוך והתרבות. הכנס עסק בפזורה היהודית במערב אירופה ובמרכזה, באימפריה העות'מאנית, בארץ ישראל, בצפון אפריקה ובעולם החדש. נבחנו הבטים שונים של היווצרות הקהילות החדשות, ההגות היהודית בפזורה, מסורות מוסיקליות וההתגבשות הספרדית-היהודית באימפריה העות'מאנית.

בין המרצים: פרופ' מיכאל אביטבול, פרופ' משה אידל, פרופ' ראובן בונפיל, מר פנחס ביבלניק, ד"ר יעקב ברנאי, ד"ר שלום בר-אשר, פרופ' יוסף הקר, ד"ר אדווין סרוסי, פרופ' יוסף קפלן, פרופ' אורה (רודריג) שורצולד. במהלך הכנס התקיימו מספר מושבים של סדנאות דידקטיות, שהוכנו לקראת שנת הלימודים תשנ"ג – שבה נלמד נושא הפזורה היהודית כנושא-מרכז במערכת החינוך.

7. ההוצאה לאור

א. ספרים חדשים:

- (1) יהודי ארצות-הברית, בעריכת פרופ' אריה גרטנר ופרופ' יונתן סרנה (בסדרת קובצי המאמרים).

פרקים בתולדות יהודי ארצות-הברית מראשיתם ועד ימינו: גלי ההגירה הגדולים; האמריקניזציה של היהדות; היהודים בכלכלה האמריקנית; האנטישמיות; התערות תרבותית וזהות יהודית-אמריקנית, ועוד.

- (2) מנהיג ונהנה בישראל ובעמים, בעריכת ד"ר עירד מלכין ופרופ' זאב צחור (בסדרת קובצי ההרצאות).

דמויות של מנהיגים ותופעות של הנהגה בתולדות ישראל ובתולדות העמים, למן העת העתיקה ועד ימינו.

VOL. II. No. I.

NEW YORK

JANUARY, 1909

יהודי ארצות-הברית

בעריכת אריה גרטנר יונתן ד' סרנה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

- (3) היסטוריה של המאה העשרים: העולם והיהודים בדורות האחרונים, חלק א: 1880–1914, מאת ד"ר יוסף גולדשטיין ופרופ' משה צימרמן (בסדרת ספרי הלימוד). ספר לימוד לבתי הספר העל-יסודיים, בהתאם לתוכנית הלימודים הרשמית. כולל סקירות וניתוח תהליכים, מבחר תעודות ושאלות לתלמיד.
- (4) קדושת החיים וחירוף הנפש – ספר זכרון לאמיר יקותיאל ז"ל, בעריכת פרופ' ישעיהו גפני ופרופ' אביעזר רביצקי (בסדרת קובצי המאמרים). גילויים שונים של קדושת החיים וחירוף הנפש בתולדות עם ישראל לתקופותיו, במחשבה היהודית ובהלכה.
- (5) היסטוריה והיסטוריונים, מאת פרופ' שמואל אטינגר. כרך ראשון של מחקריו, בעריכת ד"ר שמואל אלמוג ופרופ' אוטו דב קולקה. המדורים שבספר: היסטוריוגרפיה, הייחוד הלאומי של עם ישראל, האנטישמיות המודרנית והשוואה, מזרח ומערב. בספר כונסו מאמרים מן העיזבון שטרם ראו אור, בצד מאמרים שפורסמו בכמות שונות.
- (6) הפזורה היהודית הספרדית אחרי הגירוש. חמישה פרקים נרחבים על תולדות הפזורה היהודית-הספרדית אחרי גירוש ספרד, במקומות התיישבותם החדשים – צפון אפריקה, איטליה, האימפריה העות'מאנית, הלבאנט ומערב אירופה. הפרקים נכתבו על-ידי: פרופ' מיכאל אביטבול, פרופ' ראובן בונפיל, פרופ' אסתר בנבסה, פרופ' יוסף הקר, פרופ' יוסף קפלן.
- (7) הנער מסיביליה – מהדורה מעובדת לעברית קלה סיפורה של ד"ר דורית אורגד עובד לעברית קלה על ידי מאירה ביין ורות קמארה, והוא מיועד לתלמידי בתי ספר יסודיים המתקשים בקריאה ולעולים חדשים.
- (8) העם היהודי, ארץ ישראל ומדינת ישראל, חלק ב: 1919–1977, מאת ד"ר אביגיל אורן (בסדרת ספרי הלימוד לבתי הספר העל-יסודיים), בשיתוף הוצאת כתר. חלק שני לבתי-הספר הטכנולוגיים על פי תוכנית הלימודים בהיסטוריה בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי.

ב. הדפסות חוזרות:

- (1) הנער מסיביליה, מאת ד"ר דורית אורגד (בסדרת הסיפורים ההיסטוריים לנוער).
- (2) פרידה אחרונה מקורדובה, מאת ד"ר דורית אורגד (בסדרת הסיפורים ההיסטוריים לנוער).
- (3) השואה ומשמעותה, מאת פרופ' ישראל גוטמן ופרופ' חיים שצקר (בסדרת ספרי הלימוד).
- (4) העם היהודי, ארץ ישראל ומדינת ישראל, חלק א: 1880–1939 (בסדרת ספרי הלימוד).

ג. מתוכננים לפרסום כשנת תשנ"ג:

- (1) אנטישמיות בהונגריה 1867–1944, מאת פרופ' נתנאל קצבורג (בסדרת המונוגרפיות), בשיתוף המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון באוניברסיטה העברית.
סקירה שיטתית של תולדות האנטישמיות בהונגריה מראשיתה בשנות השישים של המאה הי"ט ועד לשואה.
- (2) הלכה, הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, מאת פרופ' יהודה שיפמן (בסדרת המונוגרפיות).
פרקים בתולדות כת מדבר יהודה – דיני שבת ממגילת ברית דמשק; דיני שיפוט; דיני השבת אבידה וגזלה; ההלכה המשיחית של כת מדבר יהודה, ועוד.
- (3) ההשכלה היהודית ברוסיה, בעריכת פרופ' עמנואל אטקס (בסדרת קובצי המאמרים).
הבטים שונים של ההשכלה היהודית ברוסיה – מאבק ההשכלה בחסידות, 'הרבנות מטעם', בית המדרש לרבנים בוילנה, האינטליגנציה היהודית-הרוסית, ועוד.
- (4) השלטונות האיטלקיים ויהודי צרפת ותוניסיה בימי מלחמת העולם השנייה, מאת פרופ' דניאל קארפי (בסדרת המונוגרפיות).
האפליה והנישול הכלכלי; המצודים והגירושים 'מזרחה'; המערכה על גורל הפליטים היהודים שבאיזור הכיבוש האיטלקי; תוניסיה בצל ממשלת וישי, ועוד.
- (5) כמנהג אשכזי ופולין, קובץ מחקרים מוגשים לפרופ' חנא שמרוק.
המאמרים – בעברית ובאנגלית – מקיפים את מכלול יצירתו של בעל היובל: היסטוריה של היהודים בפולין ובמזרח אירופה, פרקים בתולדות החסידות, מחקרים בספרות יידיש ומחקרים בלשניים בלשון זו. כן כולל הספר רשימה ביבליוגרפית של כתבי חנא שמרוק. העורכים: פרופ' ישראל ברטל, פרופ' חוה טורניאנסקי, פרופ' עזרא מנדלסון.
- (6) מִפְּרָמָה לַפֶּטֶן – אנטישמיות באלג'יריה הקולוניאלית 1870–1940, מאת פרופ' מיכאל אביטבול (בסדרת המונוגרפיות), בשיתוף המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון באוניברסיטה העברית.
בספר שני חלקים. האחד עוסק באלג'יריה לאחר נפילת הקיסרות השנייה, והאחר דן ביהודים ובסביבתם בין שתי מלחמות העולם.
- (7) בין פולין לרוסיה, מאת פרופ' שמואל אטינגר. כרך שני של מחקריו, בעריכת פרופ' ישראל ברטל ופרופ' יונתן פרנקל.
- (8) מאמרים רבים מן העזבון של המנוח ומאמרים שכבר נדפסו, העוסקים בתולדות היהודים במזרח אירופה.
עזבונו של פרופ' מנחם שטרן.

פרופ' מנחם שטרן השאיר בכתובים ספר על תולדות עם ישראל בתקופה ההלניסטית והחשמונאית. הכרך על התקופה ההלניסטית לא יתפרסם, בשל מצבו

של החומר. הכרך על התקופה החשמונאית, החל בימי יונתן, נערך, הושלם והוכן לדפוס בידי פרופ' דניאל שוורץ.

(9) יהודי אנגליה בחילופי הזמנים, בעריכת פרופ' דוד כ"ץ ופרופ' יוסף קפלן (בסדרת קובצי ההרצאות).

בקובץ זה מתפרסמים מאמרים על יהדות אנגליה מימי הגירוש ב-1290 ועד לחידוש ההתיישבות היהודית שם במחצית השנייה של המאה ה-17.

(10) היסטוריה של המאה העשרים: העולם והיהודים בדורות האחרונים, חלק ב: 1914–1945, מאת ד"ר יוסף גולדשטיין ופרופ' משה צימרמן (בסדרת ספרי הלימוד). כרך שני לבתי הספר העל-יסודיים, בהתאם לתוכנית הלימודים הרשמית – כולל סקירות וניתוח תהליכים, מבחר תעודות ושאלות לתלמיד.

8. פרסי עידוד לכותבי עבודות גמר בהיסטוריה

מרכז זלמן שזר מייחס חשיבות רבה לעידוד תלמידים למחקר עצמאי ולכתיבת עבודות בתולדות ישראל. המרכז מסייע לתלמידים הכותבים עבודות בתולדות עם ישראל, ועבודות גמר בפרט, בעצה ובהכוונה, תוך הסתייעות בספריית המרכז, הפתוחה גם לכלל ציבור התלמידים. בשעות הפתיחה נמצאת בספרייה ספרינית יעוצת מטעם המרכז.

לצורך עידוד יוזמות ברוכות מסוג זה עומדת לרשות המרכז קרן פרסים. הקרן מעניקה מדי שנה בשנה פרסים לתלמידי תיכון שעבודותיהם זוכות להערכה חיובית. בשנת תשנ"ב הוענקו חמישה עשר פרסים לתלמידים מצטיינים. הגופים המעניקים את הפרסים הם מרכז זלמן שזר ומנהל חברה ונוער במשרד החינוך והתרבות. גופים נוספים המעוניינים לסייע במפעל חשוב זה יתקבלו בברכה.

השנה הוענקו גם פרסים לעבודות שהוגשו במסגרת תחרות החיבורים הארצית על תולדות היהודים בספרד עד לגירוש.

9. ספרייה לתולדות עם ישראל

במרכז זלמן שזר ישנה ספרייה לתולדות עם ישראל, וכן כתבי עת ופרסומים אחרים הקשורים לחקר ההיסטוריה של עם ישראל. הספרייה פתוחה לציבור הרחב ולתלמידים. הספרייה גב' צביה פלורסהיים, עובדת המרכז, עומדת לרשות המורים והתלמידים לצורך הדרכה כללית ואף לצורך כתיבת עבודות גמר. הספרייה פתוחה בימים א-ה בשעות 18:00–14:30.

החברה ההיסטורית הישראלית

1. כתב העת 'ציון'

כתב העת 'ציון' הוא כתב העת המרכזי והוותיק ביותר בתולדות עם ישראל. הוא מופיע זה חמישים ושבע שנה בירושלים, בהוצאת החברה ההיסטורית הישראלית. עורכי 'ציון' כיום הם: ד"ר שמואל אלמוג, פרופ' ישראל אפעל, פרופ' ישראל גוטמן ופרופ' יוסף הקר. בשנת תשנ"א הופיעו חוברות א-ג של כרך נ"ז, ועתה מופיעה החוברת האחרונה של הכרך.

2. מדור ביקורת ספרים ב'ציון'

מדור ביקורת ספרים נועד לשתי מטרות: (א) להביא בפני קוראי 'ציון' מידע על הספרים החדשים בתולדות עם ישראל, בצירוף רשימה קצרה על כל ספר; (ב) לשמש במה לביקורת על ספרים בתולדות ישראל, כרצונות קצרות או כמאמרי ביקורת מקיפים יותר.

פרופ' יצחק טברסקי מאוניברסיטת הרוורד, יו"ר האיגוד הבינלאומי של חברות היסטוריות לתולדות עם ישראל, פותח את הקונגרס הבינלאומי 'דור גירוש ספרד 1474-1516'. בשולחן הכבוד יושבים ראש הממשלה לשעבר, מר יצחק שמיר, ופרופ' חיים ביינארט, חבר הוועדה המארגנת.

בכרך נ"ז של 'ציון' התפרסמו שמונה רצונות על ספרים, מהן קצרות ומהן רחבות יריעה, וכן שני מאמרי ביקורת ארוכים. במדור 'מספרות המחקר' נסקרו כארבעים ספרים. במדור 'ספרים שנתקבלו במערכת' נרשמו כתבי עת וספרים במדעי היהדות שנשלחו אל המערכת. הוצאות הספרים והמתכונים מוזמנים בזה לשלוח למדור 'ספרים ודברי ביקורת' ב'ציון' ספרים העוסקים בתולדות עם ישראל לביקורת. מִרְכָּז המדור הוא מוטי זלקין.

3. קונגרס לציון חמש מאות שנה לגירוש ספרד

בא'–ה' בשבט תשנ"ב (6–10 בינואר 1992) התקיים בירושלים קונגרס בינלאומי לציון חמש מאות שנה לגירוש ספרד בנושא 'דור גירוש ספרד (1474–1516)'. הקונגרס התמקד בהבטים שונים של הגירוש ובמשמעותם לבני הדור. חברי הוועדה המייעצת היו: פרופ' יצחק טברסקי (יו"ר), פרופ' חיים ביינארט, פרופ' מרדכי ברויאר, פרופ' אריה גרטנר, פרופ' יוסף הקר, מר צבי יקותיאל, פרופ' יום־טוב עסיס ופרופ' יוסף קפלן. ריכזה את הכנס: גב' מעין אבינרי־רבהון.

לקונגרס באו למעלה מעשרים מרצים מחו"ל, מבכירי החוקרים בתחום. ההרצאות בקונגרס נישאו בעברית, באנגלית ובספרדית ותורגמו תרגום סימולטאני. במושב הפתיחה של הקונגרס בירכו את המשתתפים ראש הממשלה לשעבר מר יצחק שמיר, שר החינוך והתרבות לשעבר מר זבולון המר, ראש עיריית ירושלים מר טדי קולק ומר רפאל דסקייר משגרירות ספרד בישראל. אורח הכבוד היה חבר הכנסת יצחק נבון.